

לענין חיוב הגברא לציית לדיני המלך, אך לא ניתן ליצור דין 'שטר' ע"י דין המלכות. אגב, בדברי הרא"ש (להלן בדף יא. אות יא) משמע שגדר 'דינא דמלכותא' כאן, שהמלכות מחייבת שיהו כל השטרות נעשים בערכאות. ויל"ע).

אמנם, שיטת כמה ראשונים שאין כאן מחלוקת בין שני התירוץ, אלא התירוץ השני מוסיף שגם במקום שאין חק ורשות מאת המלכות לדון בערכאות, גם אז יש תוקף לשטרות הראיה שלהן מצד החזקה שאינם משקרים. אך גם לתירוץ זה, אם יש לערכאות סמכות על פי המלכות – דינא דמלכותא דינא (ע' ברמב"ן, ר"ן ורא"ש כאן). וגם אם נסביר שיש כאן מחלוקת, פסקו הרבה כדברי שמואל. (כן נוטה הרשב"א בתשובה ח"ב ריא. וכן פסק בח"ג סג עט ובח"ד קכו. 'וכן פסקו כל האחרונים' – תשב"ץ ח"ב קפת. ובשו"ת הרשב"א ח"ב ב נוטה כדעת הר"ף לפסוק כלישנא בתרא. וע' שו"ע חו"מ סח, א ובתומים שם)

כתבו הרבה ראשונים (הרשב"א בתשו' והתשב"ץ בכ"מ וריב"ש נא ומהרי"ק קפו, ועוד) שלא דנו על הכשר שטרי ערכאות של גויים אלא לענין הכשר העדים הנכרים, אבל כל שאר דיני השטר ודיני הראיות, נידונים הם על פי דיני ישראל, ולא עדיפים שטרות אלו על שטרות של ישראל. ויש חולקים על כך. (ע' רמ"א סח, סוף סעיף א. שסט, ח ובסמ"ע שם; ובאריכות בש"ך עג סקל"ט).

עוד דנו האחרונים לענין 'שטרי ערכאות' בנוגע להתר עגונות על פי כתבים רשמיים של המלכות / הצבא וכו', וסמכו גם בענין זה, במקרים שונים, על אותה חזקה דלא מרעי נפשיהו – ע' בזכר יצחק ח"א כה; אחיעזר ח"ג י. (וע"ע בשו"ת מהרי"ק (קכא) – לענין שטרות של ערכאות בדבר שבערוה).

דף יא

הערות ובאורים בפשט

'לפלוג וליתני בדידה, במה דברים אמורים בשמות מובהקין אבל שמות שאין מובהקין לא' – יש להבין, מה העדיפות לפלוגי בערכאות בין שמות מובהקין לשאינן מובהקין, מאשר חלוקת התנא בשמות מובהקין עצמם, בין ערכאות להדיוטות? ואפשר לומר שמקשה על הלשון 'לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט' שמשמע שבערכאות אין שום אופן שפסול. והרי גם בערכאות פסול בשמות שאין מובהקין. (ע' מהרש"ל, מהרש"א ומהר"ם ש"ף)

'אבל בשמות שאין מובהקין נעשה כמי שנעשו בהדיוט ופסולין' – יש שפרשו 'כמי שנעשו בהדיוט' על שאר שטרות דוקא ולא גט, והטעם שפסלו שאר שטרות בהדיוט, אף על פי שישנם עדי מסירה ושמות מובהקים – מחשש שאם נכשירם, יבואו להכשירם גם ללא עדי מסירה, שאנשים לא יבחינו בין ערכאות להדיוטות. (ע' תוס' ומהרש"א, ועוד). ויש שפרשו שהכוונה לגיטי נשים, שפסולין בשנעשו בהדיוט, הגם שיש לפנינו עדי מסירה ושמות מובהקים – מפני חשש גט המעושה שלא כדין, לפי חשודים בקבלת שוחד וידונו כפי שרירות לבם ולא כפי שיוורו דיני ישראל, מה שאין כן בערכאות. (תורי"ד ועוד).

'לא נחלקו אלא בזמן שנעשו בהדיוט, שרבי עקיבא מכשיר והכמים פוסלים' – שיטת התוס' והרא"ש שהמחלוקת כאן בעדי מסירה, אם גזרו על הדיוטות אטו ערכאות (שיבואו להכשיר גם ללא עדי מסירה) אם לא. אמנם, שיטת רש"י (כפי שדייק הרא"ש בדבריו) שמדובר ללא עדי מסירה. (ותמה הרא"ש על רש"י, מהי סברת רבי עקיבא? ואולי י"ל שמכשיר משום 'דינא דמלכותא', שחק המלכות להכשיר גם שטרי הדיוטות, וסובר ר"ע שאף שמצד דין תורה אין די בראיה זו, שהרי אין כאן חזקה דלא מרעי נפשיהו, מועיל להחשב

שטר מצד 'דינא דמלכותא'. ואמנם, לא כן נפסק להלכה, שאין דד"מ מועיל להכשיר ראיות הפסולות על פי הדין, כמובא בפוסקים).

'האי שטרא פרסאה... מגבינן ביה מבני חרי... בדידעי...' – ואם תאמר, מאי נפקא מינה בכשרות השטר, והרי בין כך ובין כך ישנם עדים המעידים על החוב, (וממשועבדים בין כה אינו גובה בו) – אלא, נפקא מינה שלא יוכל לטעון 'פרעתי' כבמלוה על פה, לפי ש'שטרך בידי מאי בעי'. (תוס' רי"ד; רא"ש סו"י יא. בבאור 'שטרא פרסאה' – ע' בראשונים כאן כמה שיטות)

(ע"ב) 'שמע מינה מדרבנן, התופס לבעל חוב קנה' – כבר תמהו התוס' מה ענין משנתנו לתופס לבעל חוב, הלא האדון אינו חייב מאומה לעבדו?

הר"ן הסביר בדרך פשוטה (שלא מסתבר לו ההסבר שהסבירו התוס'), שהוכחת הגמרא מן המשנה על כך שיכול אדם לעשות את עצמו כשליח עבור חבירו, כאילו עומד במקומו, כשם שיכול הלה לעמוד במקום העבד לזכות עבורו את הגט.

ודחיית הגמרא, שלעולם אין אדם יכול להעשות שליח עבור חברו, אלא שכאן זיכה האדון את הגט לעבד. (ובאחרונים הרחיבו לבאר כיצד ניתן לשליח לזכות את הגט לעבד, הרי האדון אמר לו 'תן' ולא 'זכה', והרי אין דעתו לשחררו מיד (פנ"י) – ע' תורת גטין; מחנה אפרים הל' שלוחין, ד; חדושי הגרנ"ט עב; הגר"ח מטלז (כצאן יוסף), 1. והרחיבו עוד בדין 'שלוחו של בעל הממון').

ציונים וראשי פרקים, לעיון

'וחכמים אומרים: בגיטי נשים אבל לא בשחרורי עבדים, לפי שזכין לאדם שלא בפניו...' – כתב הרי"ף שכל מה שאמרו חכמים הוא לענין חזרה דוקא, שאין האדון יכול לחזור, אבל העבד אינו משוחרר עד שיגיע גט לידו. וכן כתב רש"י (לעיל ט) אך חזר בו מדעתו זו (ע' תוס' שם ד"ה לא). וכן היא שיטת הרמב"ם (בהל' עבדים ו,א), אלא שכתב שכל זה באומר 'תנו' אבל באומר לשון זכיה הרי הוא משוחרר מיד.

ותמהו הרבה מן הראשונים כיצד ניתן להפריד בין הדברים, וכן תמהו מכמה סוגיות (ע' תוס' לעיל, רא"ש ור"ן, תורי"ד להלן יב: ועוד. חלק מהקושיות מיושבות לחילוק הרמב"ם בין 'תן' ל'זכה'. וכבר העיר על כך הגרעק"א בתוספותיו למשניות בסוף פרקין). ועמדו הרבה חכמי לב לפרש שיטת הרי"ף ז"ל; –

יש שכתבו שאף על פי שהשליח זוכה עבור העבד, הרי האדון אמר 'תנו', וכמו שהתנה במפורש שלא ישוחרר אלא כשיתן לו הגט ממש.

וכן הסבירו, שאין זו כלל זכות לעבד שיהא משוחרר מיד, שהרי הוא לא ידע ואשם, שחושב עצמו כעבד ועלול להכשל בשפחה או באכילת תרומה (אם עבד של כהן הוא). ולכן כעת אין זו זכות אלא לענין השעבוד. (פני יהושע לעיל ט).

(והעיר הגרנ"ט (עב) על סברא זו, שלפי זה, אין צריך שיגיע לידו, אלא מספיק שיוודע לו הדבר ואז יהא ממילא משוחרר. וכן לא מובן לפי"ז חילוקו של הרמב"ם בין 'תן' ל'זכה'. ויש מי שפרש, שבאומר 'זכה' הרי הוא משחררו מיד, ואם כי יש בדבר חובה לעבד להיות משוחרר ללא ידיעתו, כאמור, מכל מקום ודאי עדיף לו כך מאשר לא להיות משוחרר כלל, וכיון שהאדון לא עשה את הזוכה כשליח להולכה, אלא לזכות לו בלבד, אם נאמר שאינו משוחרר עתה, לא יהא משוחרר גם אחר כך, וזה ודאי חוב הוא לעבד, ולכן משוחרר מיד. אבל כשאמר 'תן', הרי אפשר לקיים שניהם, לזכות לו מיד, שלא תועיל חזרת האדון, ולתת לו אחר כך באופן שידע שהוא בן חורין – חידושי הגר"ש שקאפ, ג).

ובדרך אחרת: לענין האיטורין של העבד, גם חכמים מודים לרבי מאיר שאין זו זכות עבורו (שייאסר בשפחה), לפיכך לא מועילה הזכיה אלא לענין הממונות. (שו"ת דובב מישרים ח"א פה, ע"ש שהאר"ך). בספר 'מרחשת' (ח"ב כו. הוזכרו דבריו לעיל דף ט:). האריך מאד בענין, ותורף דבריו: בכל גט שחורר לעבד, מלבד דיני ה'גט' שבו, כגט אשה, יש בו דין שטר ממוני (וכבר דן בכך בקצות החושן). ולכן, סובר הר"ף שאף כי לא מועילה זכיה בגט, משום שכתוב 'נתן בידה' דוקא, אולם מועיל מכל מקום להפקיע את הקנין הממוני מן העבד, על ידי זכית השטר. ושוב אינו יכול להשתעבד בו. וכעין זה אך באופן פשוט יותר, כתב ב'בית ישי' (סה,א): העבד זכה בבחינת ה'שטר שבגט' אבל לא בבחינת ה'גט שבגט', וזכה בקנין הממוני, שלגבי זה זכות היא לו, ולא זכה בקנין האיטור, שחוב הוא לו ליאסר בשפחה. ואין הכי נמי, לענין קנין האיטור יכול האדון לחזור בו, אבל לא מדובר על כך, דאטו ברשיעי עסקינן, שיחזור בו בלא שום ריוח, (שהרי מן הצד הממוני, אין יכול לחזור כבר).

או באופן זה: דין זכיה אינה כשליחות לקבלה ממש, שיד השליח כיד המשלח (כסברת ה'מרחשת'), ולכן אין אפשרות לתת גט ליד הזוכה. ומכל מקום, לענין זכות החזרה, מועיל דין זכיה, ששוב אינו חוזר. (דברי אמת. מובא בקה"י (אלגאזי) ערך 'זכיה'). עוד בבאר שייטת הר"ף, ע': ישועות יעקב קמ; מהר"ף חיות כאן; עונג יום טוב, קמט; חידושי הגרנ"ט (עב).

(ע"ב) 'התופס לבעל חוב' – שייטת התוס' והרא"ש שאפילו בשעשאו שליח – אינו יכול לחוב לאחריים, 'דלאו כל כמיניה לשווי שליח כדי לחוב לאחריים' (לשון הרא"ש. וע' בגלינוני הש"ס' שלשון זו מקורה בשאלות). ועל יסוד זה דן ב'נודע ביהודה' (אה"ע קמא ב ותניא קי ועוד) שמא אי אפשר לעשות שליח לגרושין בעל כרחו של האשה (גם מדינא דגמרא, קודם חדר"ג). ואמנם, כתב שם שחכמי הדור חלקו עליו בדבר זה, שמדינא דגמרא אפשר לגרשה בעל כרחו ע"י שליח, כיון שהתורה זיכתה לבעל לעשות כן, לכן בכחו גם למנות שליח לדבר. והוכיחו מהסוגיא דלעיל (י) שאמרו 'בשליחות בעל כרחו דבגירושין איתא'. (וע' פני יהושע – כתובות פד: – שרצה לצדד בטעם האומרים דלא מהני אף בשעשאו שליח, משום שאין שליח לדבר עבירה, שדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, וגם כאן, אם היה בא להמלך לפנינו לא היינו מורים לו לעשות כן, והוי כעבירה, אלא שהקשה על כך. וכן בקצות החושן (קה,ב) דחה סברא זו). וע' בזה עוד בשו"ת עונג יום טוב קמט; חידושי הגר"ז בענגיס ח"ב סו,כה, ובשאר אחרונים. עוד דנו הקדמונים על זכית גט לאשת מומר, שבין כך לא ניחא לה בנישואיה אליו, וגם אסורה היא לו (וע' בתוס' במה שהביאו מן הירושלמי) – ע' הגהות מרדכי להלן פרק ו; תרומת הדשן רלו; שו"ת מהר"ל מח; מהר"ק קמא; פוסקים – אה"ע סו"י קמ, ועוד.

כמו כן דנו האחרונים באשה שאומרת מפורשות שאינה חפצה בגט, לפי שהיא כופרת ואינה מאמינה בו – שאף על פי שאי אפשר לזכות לאדם בעל כרחו, יש מקום לצדד שיועיל מדין זכיה, שהרי אילו היתה יודעת את האמת, שללא הגט דינה בחנק ובניה ממזרים, ודאי היתה חפצה בו, ושמא אין מתחשבין בטעותה לענין דין זכיה, ואם כי מכמה אחרונים נראה שאין זה בגדר 'זכות', יש לומר שהדבר שנוי במחלוקת ראשונים בהגדרת 'זכיה מטעם שליחות' – ע' אגרות משה אה"ע ח"א ב וח"ד ו. וע"ע בעונג יום טוב, קמט. (וב'בית יוסף' אה"ע סוף קמ, מקרה הפוך, בנידון אשה שבעלה נטה למות, והיה לו אח משומד בפורטוגל, ולא רצו שתיזקק ליבום, וזיכו לה גט מבעלה. ודן שם איך יהא הדין אם עשה תשובה, באופן שלפי ידיעת האשה כעת, שחושבתו למשומד, זכות היא לה, אך לאמיתו של דבר כבר עשה תשובה. האם גם במקרה זה תועיל הזכיה. ונוטה לומר שמגורשת מדין זכיה, שמתחשבין בדעתה ולא במצב כמות שהוא אליבא דאמת (סמך לדבר: מדברי ר"מ 'עבדא בהפקיירא ניחא ליה' אף שודאי טועה הוא בדבר, אלא שלפי מדרגתו חושב זאת לזכות. וכמובן יש לחלק בין הנושאים).